

Кулик І.В.

доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника»

Семенюк Г.М.

магістранта 1 курсу спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника»

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З БАГАТОДІТНОЮ СІМ'ЄЮ

У статті розглянуто окремі аспекти діяльності соціального педагога з багатодітними сім'ями. Проаналізовано особливості соціально-педагогічної діяльності з багатодітними сім'ями. Запропоновано напрями роботи соціального педагога з багатодітними сім'ями.

Ключові слова: сім'я, багатодітна сім'я, сім'я групи ризику, проблемна сім'я, соціально-педагогічна діяльність з багатодітною сім'єю.

В статье рассмотрены отдельные аспекты деятельности социального педагога с многодетными семьями. Проанализированы особенности социальнопедагогической деятельности с многодетными семьями. Предложены направления работы социального педагога с многодетными семьями.

Ключевые слова: семья, многодетная семья, семья группы риска, проблемная семья, социальнопедагогическая деятельность с многодетной семьей.

In the article certain aspects of the activity of social pedagogue with large families are considered. The peculiarities of social-pedagogical activity with large families are analyzed. Are offered directions of work of the social pedagogue with large families.

Key words: family, large families, family of risk groups, problem family, social-pedagogical activity with a large family.

Постановка проблеми. Сім'я була і залишається основою стабільності будь-якої держави. А величезний діапазон і унікальність засобів впливу сім'ї роблять її потужним засобом соціалізації та соціального становлення особистості.

В умовах сьогодення особливу актуальність набувають проблеми пов'язані з багатодітною родиною. Багатодітна сім'я самою своєю сутністю сприяє реалізації особистісних і суспільних потреб. У багатодітних сім'ях створюються сприятливі умови виховання, оскільки діти ростуть в тісних взаєминах один з одним у сімейному колективі і, як правило, з раннього віку привчаються виконувати певні обов'язки і допомагати один одному.

Однак в економічному плані саме багатодітна сім'я виявляється в найбільш складному становищі, бо при існуючих формах соціальної підтримки багатодітні сім'ї приречені на соціальну деградацію в умовах поглиблення соціально-економічних труднощів. Статус прохачів негативно діє на соціальне самопочуття особистості в сім'ї.

Для стабілізації та сталого розвитку багатодітних сімей держава вживає певних заходів, однак все ще немає чіткої системи їх соціальної підтримки. Для успішного вирішення виникаючих проблем необхідні спільні зусилля фахівців різних галузей діяльності, в тому числі професійних соціально-педагогічних працівників, які володіють різними технологіями вирішення соціально-педагогічних проблем. При цьому соціально-педагогічні працівники повинні виступати як посередники між сім'єю і суспільством, так і в якості помічників у справі подолання тих чи інших соціально-педагогічних труднощів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Сучасні наукові дослідження сім'ї та сімейного виховання (Т.Алексєєнко, І.Зверєва, А.Капська, В.Кравець, Ж.Петрочко, В.Постовий, І.Трубавіна та ін.) засвідчують багатоаспектність проблеми соціально-педагогічної допомоги різних спеціалістів і соціальних педагогів багатодітній сім'ї, а саме: представництво інтересів сімей та дітей (Ж.Петрочко, Т.Семигіна та ін.), зміст соціально-педагогічної роботи з різними

типами сімей (В.Костів, М.Докторович), технологій і напрямів професійної діяльності соціального педагога з сім'єю (Т.Алексєєнко, Л.Завацька, А.Капська, Г.Лактіонова, І.Пєша, Т.Семигіна, І.Трубавіна та ін.).

Але, незважаючи на значну кількість наукових доробок, проблема соціально-педагогічної підтримки та захисту саме багатодітних сімей є малодосліджуваною, що і стало предметом наших наукових пошуків.

Формулювання цілей статті. Розкрити окремі аспекти діяльності соціального педагога з багатодітними сім'ями.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» багатодітна сім'я - сім'я, в якій подружжя (чоловік та жінка) перебуває у зареєстрованому шлюбі, разом проживає та виховує трьох і більше дітей, у тому числі кожного з подружжя, або один батько (одна мати), який (яка) проживає разом з трьома і більше дітьми та самостійно їх виховує [2].

Роботу з багатодітною сім'єю неможливо обмежити будь-якими рамками. Визначальна роль у цьому процесі належить соціальному педагогу. Успішність і ефективність його роботи залежить від багатьох факторів, в першу чергу – рівня підготовки, кваліфікації, неупередженого ставлення до сім'ї.

У кожного фахівця соціальної сфери у роботі з багатодітною сім'єю повинна бути чітка система понять, що стосується його безпосередньої діяльності, цінностей, переконань, психічної витривалості і різних вмінь. Працюючи з сім'єю соціальний працівник (педагог) має знати особливості сім'ї як клієнта соціальної роботи, зокрема, усвідомлювати, що сім'я – це закрита система, автономна у своїй життєдіяльності [4, с. 29]. Зміни в сім'ї мають розпочатися із усвідомлення нею потреби у вирішенні певної проблеми.

Спеціаліст із соціальної роботи повинен знати потреби багатодітних сімей та осіб, що проживають в них, вміти скласти план дій, не випускаючи з виду жодної проблеми багатодітної сім'ї; залучати різні організації та служби, здатні допомогти багатодітній родині – соціальні, правоохоронні, юридичні, охорони здоров'я, освіти, а також місцеву адміністрацію і громадські організації, об'єднання, асоціації.

Сьогодні багатодітній сім'ї потрібна соціальна допомога і захист держави. Причому допомога не разова, а постійна, гарантована, адресна. Потрібна продумана, зважена соціальна програма роботи з сім'єю, що враховує його соціально-економічні можливості.

Тому суспільству не може бути байдуже, що відбувається в сім'ї, тим більше – багатодітній. Природно, робота соціального педагога повинна починатися із заповнення соціально-педагогічного паспорта мікрорайону освітнього закладу, заключний розділ якого присвячений складу сімей. Отримані і внесені в нього дані дозволять більш цілеспрямовано на основі диференційованого підходу працювати із сім'ями. Далі робота з конкретною сім'єю ведеться з використанням «Соціального паспорта сім'ї», куди заносяться дані діагностики, демографічні відомості та інше [3].

Соціальному педагогу необхідно виділити, чи відноситься багатодітна сім'я до сім'ї групи ризику, чи до проблемної сім'ї.

Сім'ї групи ризику – це звичайні сім'ї, які справляються з своїми повсякденними функціями. Проте для цих сімей існує підвищений ризик перейти в ранг проблемних сімей при розвитку подій, які шкідливо впливають на життєдіяльність сім'ї. До сімей групи ризику відносять сім'ю з дитиною зі спеціальними потребами, сім'ю з дитиною-інвалідом, сім'ю з деструктивними взаємостосунками, багатодітну сім'ю, сім'ю, де батьки не працюють тощо. Проблемна сім'я – це сім'я, яка не справляється зі своєю повсякденною діяльністю, або її способи адаптуватися є соціально недопустимими з суспільної точки зору. В такій сім'ї спостерігається відсутність турботи про дітей, насилля, нездатність сім'ї створювати умови дитині для навчання (дитина змушена заробляти гроші) тощо. Різниця між сім'ями групи ризику і проблемними сім'ями полягає не в характері проблеми, а в здатності сім'ї самостійно виконувати свої основні функції. Сім'ї групи ризику здатні їх виконувати, проблемні сім'ї – ні. Цим визначаються і різні підходи в роботі з багатодітними сім'ями групи ризику і проблемними сім'ями.

Визначаються і принципи підходу до сім'ї в залежності від її статусу. Сім'я, яка відноситься до групи ризику, зокрема, багатодітна сім'я, зазвичай, сама вибирає підходящу послугу, і з нею проводиться превентивна робота, мета якої попередження проблем в житті сім'ї, що можуть порушити нормальний ритм її існування. Проблемна багатодітна сім'я, зазвичай, не в змозі самотійно справитися із ситуацією. Тут необхідне втручання ззовні, з боку соціальної сфери. Послуги, що надаються проблемним сім'ям, є послугами, що захищають, мета роботи з даною сім'єю – це вирішення проблеми.

Велике значення має те, що думає спеціаліст, як він відноситься до проблем багатодітної сім'ї, що є для нього допустимим, а що – ні. Тобто важливо, щоб він сформулював для себе принципи, якими він буде керуватися у своїй роботі.

Як зазначають О.Безпалько, І.Зверєва, А.Капська, для здійснення соціально-педагогічної підтримки й допомоги багатодітній родині, фахівець має спиратися на базові принципи, що сприяють формуванню потреби родини у прийнятті допомоги та активізації ролі сім'ї у вирішенні власних проблем, а саме: гуманізму, об'єктивності, системності, толерантності, конфіденційності, позитивного образу сім'ї, рівності, відповідальності, родиніцентризму [1].

Крім того, робота соціального педагога з багатодітною сім'єю має будуватися на принципах, які допомагають конкретизувати надання допомоги: універсальності (потребує виключити дискримінацію при наданні соціальної допомоги сім'ям за будь-якими ознаками ідеологічного, політичного, релігійного, расового, національного, вікового тощо характеру); охорони соціальних прав (надання допомоги сім'ї не може бути зумовлене вимогою до неї відмовитися від своїх соціальних прав або від їх частини. Наприклад, не можна зв'язувати допомогу, що надається багатодітній сім'ї, із вимогою до неї обмежити свою дітородну активність); соціального реагування (усвідомлення необхідності вживати заходів щодо виявлених соціальних проблем сім'ї, діяти згідно індивідуальної ситуації конкретної багатодітної сім'ї); профілактичної спрямованості (забезпечення соціальної профілактики сімейного

неблагополуччя, здійснення системи заходів, щодо запобігання аморальної та протиправної поведінки батьків і дітей; вживання системи правових, соціально-психологічних, медичних заходів із профілактики сімейного неблагополуччя, конфліктів, стресових ситуацій тощо); клієнтоцентризму (визнання пріоритету прав сім'ї в усіх випадках, окрім тих, де це суперечить правам та інтересам інших людей); опори на власні сили (підкреслюється суб'єктивна роль сім'ї, її активна позиція у вирішенні власних проблем); максимізації соціальних ресурсів (залучення інших спеціалістів та служб для допомоги родині).

Здійснивши аналіз різних наукових джерел, ми виділяємо такі напрями роботи соціального педагога з багатодітними сім'ями:

1. Діагностичний:

– заповнення соціально-педагогічного (соціально-демографічного) паспорта мікрорайону;

– вибір ефективних способів взаємодії з родиною;

– використання різних форм і методів роботи із багатодітними сім'ями (семінари, лекторії, бесіди, анкетування; метод оцінки потреб дітей у сім'ї; ведення випадку; кризове втручання; аналіз відомостей з офіційних джерел, включене спостереження, ділові ігри, круглі столи, клуби, індивідуальні консультації, сімейні вечори, сімейні свята, розважальні сімейні ігри, конференції, вікові об'єднання, дні відкритих дверей у школі, підготовка інформаційних стендів для багатодітних батьків, фестивалі сімейної творчості, шкільні дискусії тощо) для надання необхідної соціально-педагогічної допомоги та підтримки.

2. Організаційний:

– забезпечення організації зустрічі батьків із різними фахівцями (психологами, медичними працівниками, юристами та правоохоронцями з вирішення різноманітних проблем;

– створення сімейних клубів спілкування, шкіл сімейного життя;

– організація різних форм і видів дозвілєвої діяльності в навчальних закладах, або ж за місцем проживання (гуртки творчості, секції, групи за інтересами);

– організація системи додаткової соціальної та допрофесійної освіти дітей старшого шкільного віку та підлітків із багатодітних сімей (заняття з психології, планування кар'єри, профорієнтаційні заняття, тренінги спілкування та самопізнання, заняття з навчання раціонального використання часу та з організації домашнього господарства, залучення до проведення акцій щодо організації здорового способу життя);

– організація та залучення дітей і батьків із багатодітних сімей до спільного проведення дозвілля;

– проведення благодійних акцій з збору коштів і речей для багатодітних сімей;

– проведення семінарів, з'їздів, науково-практичних конференцій щодо актуальних проблем сучасності, де можуть брати участь педагоги, психологи, медичні працівники, працівників правоохоронних закладів тощо.

3. Соціально-психолого-педагогічний:

– педагогічна та психологічна допомога й підтримка батьків (педагогічний всеобуч, підвищення педагогічної та загальної культури батьків);

– проведення сімейного психологічного консультування щодо корекції сімейних відносин;

– допомога батькам у виборі форм і методів впливу на дітей під час статевого дозрівання, налагодження взаємовідносин у даний період, підбір спеціальної літератури з даних проблем;

– надання психологічної допомоги матерям та іншим членам багатодітної родини;

– налагодження сприятливого психологічного мікроклімату в сім'ях;

– надання інформації стосовно роботи «Телефону довіри»;

- надання допомоги дітям, які мають труднощі у навчанні, у виборі правильного напрямку спілкування з однолітками, навчання різним способам підвищення самооцінки;

- соціально-педагогічна та психологічна робота з членами родини під час кризових періодів.

4. Консультативний:

- надання консультативної допомоги батькам і дітям з різноманітних питань (виховання дітей, взаємовідносин у сім'ї, організації відпочинку та спільного дозвілля, стану здоров'я тощо);

- роз'яснення батькам про шкоду фізичного покарання та його наслідки, застосування авторитарного стилю у взаємовідносинах, про можливі наслідки та інші варіанти виховання дітей;

- допомога в подоланні непередбачуваних складних життєвих ситуацій;

- допомога батькам (особливо матері) у працевлаштуванні, відкритті власних справ;

- посередництво у здобутті професійних навичок дітьми з багатодітних сімей (направлення їх на виробництво, школи підготовки та ін.), допомога у працевлаштуванні підлітків та найстарших дітей.

5. Охоронно-захисний:

- інформування членів багатодітних сімей про роботу різних соціальних, психологічних, медичних, правових служб допомоги й підтримки;

- захист прав та інтересів членів багатодітних сімей;

- правова просвіта й підтримка багатодітних сімей, забезпечення її соціальних гарантій, створення умов для реалізації її прав і свобод;

- допомога в отриманні різних пільг і соціальних послуг, надання інформації про інші види допомоги й соціальні гарантії тощо.

У своїй діяльності соціальний педагог повинен приділяти увагу дітям із багатодітних сімей, оскільки вони є найбільш уразливими під час складних життєвих обставин. Їх необхідно повідомити про діяльність різноманітних служб підтримки й допомоги для людей у будь-яких складних ситуаціях,

номери «Телефону довіри» для дітей, підлітків і молоді, екстреної психологічної допомоги, телефони різних служб і центрів.

Зміст роботи соціального педагога з багатодітними сім'ями ми визначаємо як систему знань, соціальних умінь і практичних навичок, що дозволяють йому ефективно вирішувати професійні завдання. Складовими якої є: знання принципів роботи соціального педагога з багатодітними сім'ями; знання нормативно-правових документів щодо соціального захисту, соціальних послуг, підтримки й допомоги багатодітним сім'ям; знання сутності, видів, причин виникнення основних проблем багатодітних сімей; знання технологій, форм та методів роботи з багатодітними сім'ями.

Висновок. Соціально-педагогічна допомога та підтримка багатодітної родини повинна базуватися на глибокому знанні специфіки цієї категорії сімей. Соціальний педагог, який працює з багатодітною сім'єю є координатором усієї сукупності соціально-педагогічної підтримки, яка повинна сприяти позитивним змінам і налагодженню нормальної життєдіяльності багатодітної сім'ї всіма можливими засобами. Поряд із цим ми розуміємо, що в перспективі кожна багатодітна сім'я, яка потрапила у складні життєві обставини та скористалася допомогою соціального педагога, повинна перерости з пасивного об'єкта соціальної роботи в активного суб'єкта, який здатен самостійно запобігати виникненню можливих проблем, або ж успішно їх долати.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
2. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142
3. Словник-довідник із соціальної роботи / під ред Є.І. Холостовой, М.: МАУП, 1997.
4. Соціальна робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах / Автори-порядники: О. М. Мороз, Г. І. Постолук, Т. В. Семигіна, О. С. Шипіленко. К.: ЕКМО, 2008. 160 с.